

Když byla cholera metlou lidstva

Mečislav Borák

Těšínsko, 42/1999, č. 2, s. 15-19.

Pandemie čili „hromadný výskyt infekčního onemocnění lidí bez prostorového omezení“¹ bývaly pro naše předky obávanou hrozbou, jež mnohdy ovlivňovala vývoj celé populace. Vzpomeňme jen na morové rány středověku, na epidemie tyfu či na tažení španělské chřipky, které způsobilo víc obětí než první světová válka. Takovým prokletím byla i cholera, jež ještě před sto lety děsila svět. Nezmizela úplně ani dnes, ba ani z našeho blízkého okolí, za něž lze pokládat třeba Rumunsko, Ukrajinu či Rusko, kde se v létě ještě někdy objeví. Naučili jsme se však naštěstí krotit její pandemické sklony, takže ji už jako hrozbu ani nevnímáme. Uvědomil jsem si to nedávno, když mi v karvinském archivu náhodně padly do rukou instrukce pro boj s cholerou, vydané před více než sto lety slezskou zemskou vládou. Snad by ty starosti našich pradědů mohly zaujmout i dnešního čtenáře, jemuž nenápadně klepe na dveře AIDS, neboť podobných pohrom se lidstvo sotvakdy vyvaruje. Nejprve si stručně připomeneme některé termíny a letopočty. Dobová definice cholery zněla zhruba takto: „...nemoc infekční, kontagiózní, která pandemicky se šíří těžkými gastrointestinálními jevy a rychlým vysílením se hlásí a velkou úmrtnost (50 až 53 % onemocnělých) vykazuje.“² Označení nemoci pochází z řeckého slova „cholera“, co v překladu znamená žleb pod okapem. Je však prokázáno, že v antickém Řecku se o pravou cholera nemohlo jednat, neboť ta až do roku 1817 nikdy neopustila Indii. Šlo tedy jen o částečně shodné vnější příznaky, o průjem, který je „nejčastějším repraesentantem cholerové infekce“. Definice pravé cholery pak vysvětlí i onen podivný přírůstek okapu: „Není to již průjem, nýbrž prostý tok ze střeva, výměty řinou se jako z okapu. /.../ Počíná většinou v noci a z rána, hlásí se plynatostí kliček střevních, hlučným škroukáním, nestravností, bolestmi hlavy, napínáním v lýtkách, chladnutím končetin, studeným potem; nemocní nedáví, ale vyměšování moči bývá patrně uskrovněno.“

Jiná definice popisuje průběh onemocnění jen s drobnými odchylkami: „Cholera jest podobná u nás vyskytujícím se zánětům střev a žaludku spojeným s průjmem a vrhnutím, od kterých se však liší svou nebezpečností a nakažlivostí. Od chvíle nákazy až do vypuknutí choroby uplyne jen málo času, průměrně jen několik dnů. Neutišitelné vrhnutí střídá se s hojnými řídkými stolicemi,

kteře jsou velice podobnė rýřovė vodė. Ustavilnřm vymėřováním tekutin dostavuje se mučivá řízeň, která stálřm vrhnutřm nemřže se uhasiti. Křže jest studená, ředá a suchá; ve svalech nastávají křeče; břicho jest člunkovitė vtažené, hlas jest chraplavř; vymėřování moče jest snřženo, tep jest sotva hmatatelnř, teplota obyčejnė snřžená, vėdomř mizř. Nenř-li nemocnř dostatečně silnř, aby přečkal tento záchvat, umřrá prvni až druhř den. Jinak nemocnř se zotavř, ovšem zemrou ještě mnozř později vysřlenřm neb jinřmi nemocemi, které se připojř.“³

Tajemstvř cholery odhalil až roku 1883 Robert Koch (pouhř rok po svėm proslulėm objevu bacilu tuberkulřzy), který za jejř přřčinu označil bacil *Vibrio cholerae* (comma). Choroba se řřřř jen mezi lidmi, u zvřřat jde o zcela jinė onemocnėnř. Nebylo přř dosud zjiřtěno, že by cholera sama od sebe vypukla nėkde v Evropė, pokaždė přřřla z Indie. Pravlastř cholery je tedy dneřni Bangladėř, ůzemř přř soutoku Gangy s Brahmaputrou, kde se jiř mřř řřřni voda s mořřskou z Bengálského zálivu. Ve vřparech z rozkládajřci se ůstrojnė hmoty cholerovė bacily oživajř a řřřř se po řekách do vnitrozemř. Např. v roce 1783 zahubila cholera bėhem osmi dnř na 20 tisíc poutnřků do Hardvaru, posvátneho mřřta na řece Ganze.

Prvni pandemie probėhla v letech 1816-1823, kdy jen v Indii skolila na 600 tisíc obėtř. Poprvė vřak vyrazila do svėta a zasáhla i Čřnu, Palestinu, Kavkaz a severni Afriku. Druhá pandemie (1826 až 1836) řla opėt přř Čřnu až do Japonska, dostala se do Egypta i do Ruska, kde zasáhla např. Orenburg, Perm, Vjatu a Novgorod. Odtud to ůž nemėla daleko do Polska, přř Halič přřskočila v roce 1831 do Nėmecka a Rakouska, v roce 1832 se dostala i do Čech a smėřovala dál do Francie, Belgie, Anglie, řvėdska a Norska. V roce 1835 se objevila v Itálii, pak se přř řvřcarsko vrátila zase do Čech. Zasáhla poprvė i americkř kontinent - v roce 1832 se dostala do Kanady a do Spojených Obcí Severoamerických. Třetř pandemie (1845-1861) přřřla opėt přř Asii a Rusko v roce 1848 do Uher, Anglie, Nėmecka, v roce 1849 do Rakouska a zbytku Evropy. V roce 1851 cholera zmizela, ale vzápėtř se roku 1852 objevila v novė síle od Persie přř Polsko až po Rusko a Nėmecko, v Čechách řádila nejvřce v roce 1854. Čtvrtou pandemi (1863-1875) zavlekli do Evropy poutnřci, do Čech se dostala s nėmeckřm vojskem z Lucemburku. Za prusko-rakouské války se v letech 1866-1867 rozřřřila po obou zemřch. V tė době jiř bylo z Turecka infikováno Bulharsko, Rumunsko a Rusko, odkud se přř Bukovinu a Halič cholera dostala i do Uher. Byla to přř epidemie velmi „ostrá“, neboť na ni v Itálii zemřelo 130 tisíc lidí, v Rusku jen v roce 1865 asi 90 tisíc lidí (v roce 1867 dalších 130 tisíc), v Rakousku v roce 1866 asi 120 tisíc (v roce 1867 dalších 32 tisíc), v Prusku v roce 1866 obėti dokonce přřsnė spočřtali na 114 683

osoby. Pak byl dva roky klid, ale v letech 1870-1873 se cholera vrátila a např. jen v Uhrách skolila 190 tisíc lidí. Pátá pandemie se vydala z Indie na pochod v roce 1883 a už za rok byla až ve Francii. V Neapoli prý tehdy během 54 dnů onemocnělo 10 486 osob, z nichž více než polovina (5548) záhy zemřelo. Cestu cholery do Evropy nyní usnadňoval a hlavně urychloval i Suezský průplav, otevřený v roce 1869. Poslední známá pandemie cholery začala v roce 1893. Poutníci do Mekky přinesli nemoc do Gruzie, Egypta, Turecka a Ruska, kde zachvátila Petrohrad i Moskvu a zakrátko byla přes Polsko v Německu. V Hamburku byl první případ zaznamenán 16. srpna 1892, za 4 neděle tu onemocnělo cholerou 11 tisíc osob, z nichž polovina zemřela. V Rakousku byla opět těžce zasažena Halič.

V našem století již epidemická cholera v Evropě takřka vymizela, avšak ještě před první světovou válkou byly místní epidemie v Rusku, Uhrách či v Itálii běžným zjevem. Výrazně je omezilo až očkování vojáků a postupná realizace mezinárodních dohod o prevenci, jakými byla drážďanská dohoda z roku 1893, pařížská dohoda z roku 1894 a další pařížská dohoda ze 21. června 1926, k níž od roku 1929 přistoupila i ČSR.⁴ Epidemická cholera prý se dosud vyhnula Austrálii, Jižní Americe, jižní a východní Africe stejně jako Tichomoří. V českých zemích od ní byla uchráněna např. Olomouc či Karlovy Vary. Nejvíce se jí u nás dařovalo na sklonku léta, kdy je půda nejvíce zahřátá. Nejčastěji bývaly postiženy domy stojící poblíž řek, do nichž byla vypouštěna kanalizace (v Praze to byl Josefov a dolní část Starého Města).

K postiženým oblastem patřilo i Těšínsko. Dlouho se tu vzpomínalo na poslední velkou epidemii moru z roku 1715, která zahubila značnou část obyvatel města i jeho okolí. Cholera v doprovodu tyfu sem vpadla v období hladových let 1848-1849 a naplno propukla v dalších dvou letech. Zvláště na Frýdecku a Jablunkovsku si vyžádala tolik obětí, že došlo k deformaci věkové struktury obyvatel. Přicházela sem obvykle z blízké Haliče, odkud na Těšínsko a Ostravsko směřoval stále silnější příliv přistěhovalců za prací do místních dolů a hutí. Je tudíž pochopitelné, že úředníci c. k. zemské slezské vlády v druhé polovině osmdesátých let brali hrozbu nové epidemie s plnou vážností, jak o tom svědčí jejich pokus o včasné varování místních obyvatel. Pokyny k prevenci cholery byly v roce 1886 vydány tiskem v totožné verzi německé, polské a české, z níž je i naše ukázka.⁵

Naučení,

kterak sluší se zachovati, když epidemická cholera se blíží, aneb když skutečně vypukla.

I. Kterak sluší se zachovati, když epidemická cholera se blíží.

1.

Jsi-li zvyklý žítí pravidelně při skrovné stravě a slouži-li ti takový způsob živobytí, zůstaň při něm.

Varuj se přílišného namáhání tělesného i duševního a všeliké prostopášnosti, pohybuj se co nejvíc ve volném vzduchu a neodnímej si v noci potřebného spaní.

2.

Varuj se všelikých proti choleře vychvalovaných chranidel a tajných prostředků, neužívej žádných léků, obzvláště pro počistění, leč když je lékař předepsal.

3.

Varuj se co nejvíce všech ostrých a škodlivých věcí, obzvláště zkažených pokrmů a nápojů, hled' abys si nezkazil zažívání a abys se nenastudil, poněvadž tím vzniká průjem, k němuž, když se cholera blíží, mnozí lidé jsou náchylní.

Odívej se vždy náležitě, drž život a nohy hodně v teple a suše a varuj se pítí něco studeného, když jsi zahřátý.

Potravin, jichž původ znám není, aneb které pocházejí dokonce z domů choleroou nakažených, nepožívejme leč vařené, nepožívejme též nevařené mléka, poněvadž se do něho často přilévá podezřelá voda studničná, nejezme v čas cholery syrové zeleniny v pařeništích vyrostlé, při vybírání a pňpravování stravy bud'me vůbec opatrní, pokrmů mastných, perných, syrových neb polosyrových co možná se zdržíme a požíváme-li jich bud'me v zapíjení opatrní.

Vůbec počínej si každý, když cholera hrozí, střídmě a pečuj co nejvíce o svoje zdraví.

4.

Kdo nedobře zažívá, ved' život zdržlivý, snídej něco teplého, spokoj se se stravou prostou a nehojnou a obzvláště se zdrž všech syrových (nevařených) pokrmů, především salátů, okůrků, melounů, všelikého ovoce, pak též tučného masa, ryb, uzených studených klobás, tvrdých vajec,

sýra, hub, měkkého chleba a jiných moučných jídel těžce zaživných, kteráž jídla na večer byvše požitá více škodí, než máme-li je na oběd.

Zrovna tak zachovati se mají děti a osoby těla chatrného.

5.

K pití a vaření brána buď jen voda, o níž se zkušeností zjistilo, že jest dobrá. Vody kalné, nechutné a smrduté užíváno nebud'.

Vody čerpané z půdy místa cholera nakaženého nemá se užívati, jest-li vodovod po ruce. Studně, které se nacházejí při záchodech, jamách, hnojištích, chlěvech a kanálich, pak studně v domech cholera nakažených, náleží ovšem ihned zavřítí. Dokud cholera trvá, zapovězeno bud' všeliké znečištění míst, kde se voda nabírá, zvláště nebud' dovoleno, aby se tam pralo a domácí nářadí umývalo.

Nedostává-li se někde jiné vody kromě podezřelé vody studničné, tedy voda tato at' se dřív vaří, vystydnouti nechá a pak teprv at' se jí užije.

Voda, která snad výkalem osob cholera onemocnělých byla znečištěna, nesmi se bráti ani k pití ani k jiné domácí potřebě.

Těm, kdo mimo své stálé bydliště meškají, odporučuje se, aby hned po každém jídle a pití užili 8 až 10 kapek solné kyseliny, vodou tak rozředěné, že větší kyselosti pozbyla, potom pak aby braly každou hodinu jednu dávku solné kyseliny, až všecko (za 4 až 6 hodin) zažili. V každém případě dej se náležitě poučiti lékařem, kdo prostředku tohoto užíváš. (Zkušenost totiž ukázala, že zárodek cholery v kyselé šťávě žaludeční a v roztoku solné kyseliny 1:2000 se umoří).

Střídme pití dobrého vína a uleželého piva těm, kdo tomu zvykli, neuškodí.

6.

Velmi jest důležité, aby tělo, šatstvo, věci postelní, dům a celý příbytek chovaly se v největší čistotě. Nečisté domy a dvory, neprovětrané světnice jsou škodlivy.

Nejlépe provětráme světnice, otevřeme-li několikrát ve dne okna, otvírati v noci okna pokojů, v nichž se spí, není radno. Alkovy (přístěnky) nedobře se provětrávají, pročez se v nich spátí nemá. Bydlí-li mnoho osob v malé prostoře, nelze ji dobře čistiti a provětrati a jest to všem stejně škodlivá, poněvadž již nahromaděním zkaženého vzduchu může se způsobiti, že cholera vznikne a se roznese.

Každý tedy pečuj o to, aby v jeho domě a na příslušném dvoře, pak v místnostech obchodních a živnostenských, které tam jsou, zachovala se co největší čistota.

7.

Záchody nečisté a nedobře zavřené, kanály špatně vyčištěné jsou zrovna nebezpečny, pročej jest pečovati o náležité jich vyčištění; jednomu každému jest s prospěchem přihlížeti k tomu, aby záchody udržely se v čistotě a každého dne byly podrobeny desinfekci. Také nechod' nikdo bez potřeby na cizé neb obecnstvu přístupné záchody.

8.

Všimněme si dobře každého nezažití, průjmu a každého vodnatého výkalu, zvláště toho, jenž nám bolest neb klamný pocit úlevy působí.

9.

V takových případech neužívejme nikdy domácích prostředků, nýbrž lehněme do postele a pošleme pro lékaře.

Netoliko když se cholera zřetelně objeví, než při každém povážlivém onemocnění hledejme lékařské pomoci, poněvadž cholera často za neobyčejných příznaků se vyskytne i ke všem jiným nemocem přidružití se může.

10.

Pokojná mysl chrání před onemocněním, přílišná bázlivost jen škodí. Přesvědčení, že úřady a obce činí co jest možné, aby vypuknutí nemoci zamezily, neb aspoň aby nemoc tak nezužila a se nerozlézala, může úzkostlivou mysl tím více uspokojiti, že i každý člověk sám tím co činí neb nečiní může k tomu přispěti, aby ho nemoc minula.

Rozumí se, že nikdo nemá se bez potřeby stýkati s osobami, místy a domy cholera nakaženými.

K uspokojení našemu musí přispěti i vědomí, že každému, i nejchudšímu, dostane se lékařské pomoci, a nemohou-li takoví nemocni doma býti ošetřováni, že pečuje se o ubytování jich zřízením zvláštních špitálů.

II. Kterak jest se zachovati, když vypukne cholera v našem bydlišti.

1.

Přísně buď zachováno, co pod I. se nařizuje.

2.

I když cholera v nejbližších domech ještě se neukázala, jest radno, aby každého dne vлил se do záchodu aspoň částek syrové karbolové kyseliny v 18 částkách vody, což učiniti se má tím jistěji, když někdo v sousedním neb v našem dome cholera onemocněl.

Kdo jest příliš úzkostliv, nechod', pokud cholera v místě trvá, na společný záchod, než užij noční stolice. Rozumí se, že i noční stolice třeba tímž způsobem desinfekci podrobiti.

Jakmile někde první onemocnění cholera se zjistilo, nastane každému držiteli (majiteli, aneb nájemci) bytu povinnost, aby bez průtahu oznámil to obecnímu úřadu, když někdo ze spolubydlitelů cholera onemocněl.

Aby se povinnost ohlašovací svědomitě konala, k tomu co nejdůrazněji působiti náleží. Nekoná-li se nařízená povinnost ohlašovací skutečně, nemá morová policie pražádného účinku. Nesmí se dopustiti, aby z malicherných důvodů celá země uvedena byla v nebezpečí i jest to pošetilství, necháme-li zmáhati se bídu dříve než se k ní přiznáme a proti ní se bráníme.

4.

Osoby cholera onemocnělé buďte ve svém příbytku osamostatněny (isolovány) a lékař v čas povolán; jsou-li poměry domácí takové, že nemocných osamostatniti nelze, tedy se má o to pečovati, aby byli dopraveni do zatímného špitále. Mají-li se věci tak, že se obecné zdravotě více prospěje ponecháním nemocné osoby v příbytku, pak ať se nařídí, aby zdravé osoby se přestěhovaly. Navštěvovati nemocné buď jen zřídka dovoleno.

5.

K dopravování nemocných nesmějí se bráti povozy, jichž obecnstvo k jízdě užívá. Stalo-li se to předce, buď povoz podroben desinfekci.

6.

Osoby, jež se nemocných, nábytku jejich aneb mrtvol cholerových dotýkaly a výkalem se znečistiti mohly, mají se umýti, než začnou s jinými obcovati, zvláště pak mají očistiti si ruce karbolovým roztokem, než něco požijí.

7.

Do místností, kde jsou osoby cholerou onemocnělé, nesmí se přinášeti žádné potraviny. Zdravé osoby nemají tam jísti ani píti. Což se týká příbuzných i opatrovníků nemocného a jiných osob, které se s ním stýkají, služebnictva atd.

8.

S velikou pečlivostí nutno konati desinfekci a čistění šatstva, prádla a postelí osob nemocných a umrlych. Než se stala desinfekce, nesmějí řečené věci i jiné, které jsou pokáleny, z jizby nemocného býti vyneseny, k čemuž přihlížeti jest tím přísněji, poněvadž přenášením těch věcí na jiné místo nákaza nejvíc se roznese. Především nařízeno buď pradenám, aby za cholery přijímaly k čistění prádlo nemocných teprv po vykonané desinfekci a zvláště jim buď uloženo, aby takové prádlo nosily ve schránkách zvláště k tomu pořízených a aby je nepraly spolu s jiným prádlem, než zvláště. Za tou příčinou buď k pradenám policejně dohlíženo.

9.

Zasýlati šatstvo, prádlo, peřiny a jiné věci, jichž osoby cholerou nakažené neb zemřelé užívaly a které desinfekci očištěny nebyly, se zapovídá. Kdo takové věci obdrží, buď upozorněn, aby jich neupotřebil dříve než se přesvědčí, že byly podrobeny desinfekci, aneb než pro jistotu sám je dá tak očistiti. Sbírání a zasílání hadrů, obnošeného šatstva atd. buď v krajinách nakažených, pokud epidemie trvá, zapovězeno.

10.

Místnosti, v nichž meškaly osoby cholerou zachvácené, buďte co nejpečlivěji vyčištěny a provětrány, potřeba-li k desinfekci podrobeny, dříve než zdraví lidé do nich přijdou.

11.

Dokud cholera v místě trvá, nesmí se tam ani na blízku nic podniknouti, co by četné schůze lidstva v místě tom s sebou přineslo. Odbývati slavnosti, procesí, shromáždění lidu, trhy výroční atd., pořádání zábavní vlaky, není dovoleno.

12.

Kážou-li okolnosti, buďte školy v místech choleroou navštívených zavřeny. V každém případě nesmí se dopustiti, aby žactvo jinde bydlící chodilo do školy v místech nakažených, taktéž nesmějí děti z míst nakažených připustiti se do školy míst, která ještě nakažena nejsou.

13.

Když byla vykonána předepsaná obhlídka, buďte choleroové mrtvoly co nejdříve z bytu vyneseny, zvláště když pro nedostatek místa nelze je na márách vystaviti. Vystavovati mrtvoly takové na podívanou, není dovoleno, také nesmějí pouštěti se do příbytku umrlych „truchlící“ osoby.

Dokud cholera trvá, i po zaniknutí nákazy není dovoleno převážeti mrtvoly do míst přespolečných; totéž platí o převážení osob nemocných.⁶

V Opavě, dne 12. srpna 1886. Od c. k. zemské vlády Slezské.

Poznámky

- 1) Akademický slovník cizích slov. Praha 1997, s. 561.
- 2) Ottův slovník naučný. 12. díl, Praha 1897, s. 291-298 (heslo Cholera). Pokud není uvedeno jinak, jsou odtud i další informace k tématu.
- 3) Lidové nemoci a domácí ošetřování. Přehlédl Dr. Med. V. Soudek. Brno-Král. Pole (b.r.v.), s. 53.
- 4) Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému. II. díl, sv. 2. Praha 1933, s. 1379.
- 5) Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní úřad Fryštát - Dodatky, karton 5, a. č. 1/138.
- 6) Vypuštěna závěrečná kapitola III. Předpisy o desinfekci.